

RUSÇA SAVAŞ SÖZ VARLIĞINDA ANLAM DEĞİŞMELERİ*

Hanife ERDOĞAN**

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan savaş, var olduğu dönemin mantalitesini ve gelişmelerini yansıtarak kendi dilini oluşturmuştur. Savaşın unsurları olan ordu, silah ve cephane türleri teknolojik, siyasi ve kültürel gelişmelerle birlikte değişime uğramıştır. Bu değişimler, tüm dillerde olduğu gibi Rusça savaş söz varlığına da etki göstermiştir. Yeni sözcüklerin türemesiyle birlikte var olan sözcükler, anlam değişmelerine uğrayarak Rusça savaş söz varlığının gelişimine katkı sunmuştur. Bu çalışmada sözcük ve anlam ilişkisi çerçevesinde Rusça savaş söz varlığında yaşanan anlam değişmelerinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda anlam değişmeleri -anlam kayması, anlam daralması ve anlam genişlemesi- olmak üzere üç alt başlıkta toplanmıştır. Rusça savaş söz varlığı kapsamında yapılan inceleme sonucunda anlam daralmasına uğrayan sözcüklerin anlam kayması ve genişlemesine göre daha sık rastlanan bir olay olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise askerî ve savaş bağlamında yaşanan gelişmelerin dile yansyarak savaş söz varlığının zenginleşmesi sonucunda eskiden birden çok anlama gelen sözcüklerin spesifik bir anlam kazanmasıyla ve sözcüğün diğer anlamlarını ifade eden yeni kelimelerin türemesiyle açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Rusça Savaş Söz Varlığı, Anlam Değişmeleri, Anlam Kayması, Anlam Daralması, Anlam Genişlemesi.

SEMANTIC CHANGES IN RUSSIAN WARFARE LEXICON

ABSTRACT

The war, which is as old as human history, has created its own language by reflecting the mentality and developments of its time. The army, weapons and ammo types, the elements of the war, have changed along with the technological, political and cultural developments. These changes have affected Russian war lexicon as in all languages. The existing words, along with the derivation of new words, have exposed to the semantic changes and contributed to the development of the Russian war lexicon. In this study, it is aimed to show the semantic changes in Russian war lexicon within the frame of word and semantic relationship. In accordance with this purpose, semantic changes have been gathered under three sub-titles as semantic shift, semantic restriction and semantic extension. As a result of the research done within Russian war lexicon, it was determined that the words which are exposed to semantic restriction are more common than the semantic shift and semantic extension. This situation can be explained with the meaning of words that meant multiple meanings in the past and the derivation of new words expressing other meanings of the word as a result of enrichment of the war lexicon by reflecting the developments in the context of military and war to the language.

Keywords: Russian War Lexicon, Semantic Changes, Semantic Shift, Semantic Restriction, Semantic Extension.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 04.02.2020; Yayıma Kabul Tarihi: 01.03.2020

* Bu çalışma Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamlanmış "Rusçada Savaş Söz Varlığı" başlıklı doktora tezi çerçevesinde üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, KASTAMONU; ORCID: 0000-0002-2760-765X, E- posta: h.erdogan@kastamonu.edu.tr

Giriş

Tarih boyunca toplumda süregelen siyasi ve sosyo-kültürel gelişmeler, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, savaşları yok etmeyi başaramamış, hatta gerek teknolojik gerekse stratejik açıdan güçlenmesine, yayılma ve yıkım gücünün artmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte savaş, siyasi ve silahlı çatışmanın ötesinde değişiklikler ve yenilikler kazanmıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısında elektro-optik izlemeler, elektronik savaşlar, hassas vuruş olanağı sağlayan mühimmatlar, süpersonik uçuşlar, helikopterler, insansız hava araçlarıyla beraber, savaş anlayışları da değişmiştir. Her şeyden önce savaş idaresinin kralların, çarların elinden çıkıp parlamentoların ve kitlelerin eline geçmesi en büyük farklılıkların başında gelmektedir (Akad 2011: 12). Tüm bu savaş ve tarih anlatımlarının, savaş stratejilerinin ve tekniklerinin değişmesi dillerin savaş söz varlığına da yansımaktadır. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte teknolojik ve ekonomik bağlamda yaşanan gelişmelerin sonucunda mızrak, kılıç gibi ilkel savaş aletlerinin yerini, insansız hava araçları, nükleer başlıklı füzeler ve drenotlar almıştır. Bilgisayarın günlük yaşantımıza aktif olarak girmesiyle beraber siber savaş gibi terimler askerî literatürde yerini almıştır. Bütün bu gelişmeler dile yansiyarak dilin önemli bir katmanını oluşturan savaş söz varlığını zenginleştirmiştir (Erdoğan 2019: 10). Bu değişim çerçevesinde yeni sözcükler türemekle birlikte, bazı sözcükler artık ihtiyaca cevap vermediği için kullanımını yitirerek arkaik sözcük olarak kalmıştır. Söz varlığında yer alan bazı sözcüklerde ise anlam değişmelerine -anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması vb.- rastlanmıştır. Çalışmanın konusu ve dilin canlı bir tabakası olan savaş sözcüklerinin dile yerleşmesi, çağdaş dilde anlamsal ve işlevsel özelliklerinin değerlendirilmesi güncel bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada gösterge - anlam ve bağlam ilişkisine dair kuramsal çerçevede Rusça savaş söz varlığında anlam değişmelerine maruz kalan sözcüklerin tespiti amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kuramsal çerçeveyi oluşturmak adına anlambilim üzerine yazılmış bilimsel kitaplar, makaleler, çalışmalar incelenirken; uygulamalı bölüm için Rusça açıklamalı sözlükler, Rusça açıklamalı tarih sözlükleri, Rusça etimoloji sözlükleri ve Rusça savaş söz varlığına dair bilimsel çalışmalar irdelenmiştir. Çalışmada art zamanlı semantik yöntem kullanılmıştır.

Anlambilim Kapsamında Sözcük ve Anlam

Bugün anlambilimin sınırlarında yer alan kimi konuların, söz gelimi nesne ve dildeki karşılığı, adı arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı sorunsalı daha İ.Ö. IV. yüzyılda Hindistan'da Yaska tarafından, aynı yüzyılda Eski Yunan'da Platon' un *Kratylos* adlı yapıtında ele alınarak tartışılmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde yeni bir alanın, anlambilimin temelleri atılmıştır. 1826-27 yıllarında *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* adlı kitabını hazırlama sürecinde Alman dilcisi K. Reisig anlama ilişkin sorun ve konulara *Semasiologie* başlığı altında geniş yer vermiştir. XIX. yüzyılın sonunda ise Fransa'da M. Breal tarafından pekiştirilerek *semantique* terimiyle dilbilimde yeni bir çalışma alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Aksan 2006: 16-18). Dünden bugüne anlam konusu, farklı açılımlar göstererek karmaşık bir hal alıp, bir dizgeye bağlanamaz boyuta gelmiştir. Anlam konusu, genel itibarıyla felsefe, mantık, yazınbilim, ruhbilim, göstergebilim ve dilbilim gibi disiplinlerin merkez noktasında olmuştur (Kocaman 1992: 87). Bu çalışmanın merkezinde olan dilbilimsel anlambilim ise, dil birimlerinin -morfemlerinin, kelime gruplarının, deyimsel birimlerinin, dilbilimde ele alınan yöntemlerle cümlelerin- anlamını incelemektedir (Novikov 1982: 8). Çalışmanın odağında ve dil dizgesinin katmanlarından biri olan sözcüklerin soyut birimleri -sözlük anlam, türevsel anlam ve gramatik anlamdan oluşmaktadır (Vasilyev 2009: 36). Sözlük anlam; insanın zihninde tasvir edilen, zihinde nesneye ve özelliklerine dair bilgiler saptanan, sözcüğün içerik kısmıdır. Gramatik anlam;

belirli bir gramer kategorisinin unsuru, sözcüğün çekim türü, kelime grubu veya cümlelerin bir ögesi olarak sözcüğü karakterize eden, sözcük içeriğinin bir bölümüdür. Bir başka deyişle farklı morfeplerin yardımıyla farklı gramer kategorilerinin biçimsel olarak ifade edilen anlamıdır. Sözelimi masa- masaya- masanın gibi (Babenko 2008: 25) V.V. Vinogradov, sözcüğün içeriğindeki sözcük ve gramer arasındaki yapısal bütünlük olduğunun altını çizmiştir. Ona göre “deneyimin somutluğu sınırsızdır, en zengin dilin kaynakları kesinlikle sınırlıdır. Dil, somut veya yarı somut fikirleri, işlevsel bağların arabulucusu niteliğinde kullanarak, temel kavramları çok sayıda sayısız anlam parçalarına ayırmak zorundadır” (Vinogradov 1947: 15). Türevsel anlam ise türemiş sözcükte yer alan, sözlük anlama sahip olan türevsel ekin anlamıdır. Sözelimi Rusça *uhodit'* fiilindeki -u ön ekinin uzaklaşma anlamını vermesi gibi (Vasilyev 2009: 37). Çalışmanın konusu gereği sözlük anlam düzleminde anlam değişimleri üzerinde durulmuştur.

Dilbilimsel anlambilim sözcükleri dil içinde ele almaktadır. “Sözcük nedir? Bir sözcüğün biçim ve anlam arasındaki bağlantı ve sözcüklerin ilişkileri nelerdir ve nasıldır? Sözcükler işlevlerini nasıl yerine getirir?” (Guiraud 1984: 3) gibi sorulara cevap aramaktadır. Dilin özellikle de söz varlığının merkezinde olan anlambilimi Morris C.W. “göstergelerle bu göstergelerin uygulanabildiği nesnelere arasındaki ilişki” (Lyons 2005: 59) olarak ifade etmiştir. Anlam, sözcük içine yerleşmiş olan düşünme ögesinin ya da kavram çekirdeğinin ne biçimde kullanılmakta olduğunu veya ne gibi tesadüfi anlamlara gelebileceğini araştırmaktadır (Üçok 2004: 89). Bu bağlamda sözcük ve anlam aynı çizgide bulunan girift iki kavramdır. Sözcük iki yönlü bir yapıya sahiptir: ifade planı (plan vırajeniya) ve içerik planı (plan soderjaniya). İfade planı sözcüğün fonetik ve gramer biçimidir. İçerik planı ise sözcüğün anlamıdır (Rubleva 2004: 15). Sözcük bir insan gibi sadece vücuda değil aynı zamanda ruha sahiptir. Sözcüğün ruhu, onun özü; anlamı ve manasıdır. Ruhsuz sözcük olamaz. Anlam, sözcükbilimin temel kategorisidir (Rubleva 2004: 12). Sözcüğün anlamı, gerçekliğin herhangi bir olgusunun sözcüğe yansımalarıdır. Sözlük anlam, sözcüğün kavramla ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Sözcüğün anlamı dil ve dil ötesi içeriğin diyalektik birliği olarak ortaya çıkmaktadır (Şmelev 1977: 58-59). Bu bilgiler ışığında anlam, sözcüğün özsuyu olarak kabul edilmektedir.

Sözcük bazında bağlam ve nesne - anlam- isim arasındaki ilişkilerin incelenmesi farklı bilimsel ekollerde ve akımlarda anlambilimin temel sorunlarından biri olmuştur (Novikov 1982: 7). Wittgenstein “sözcüğün anlamı onun dil içindeki kullanımınıdır” diyerek bağlam unsurunun altını çizerken; Ullman sözcüklerin bağlam dışında da var olduğunu aksi halde sözlüklerin hazırlanamayacağını belirtmiştir (Uğur 2014: 48). R. Guiraud ise gene benzer bir ifadeyle “sözcüklerin anlamları yoktur, yalnızca kullanımları vardır” ifadesiyle Wittgenstein’in düşüncesini desteklemiştir (Guiraud 1984: 19). Frege, bağlamlılık ilkesi kapsamında, insanların kullandığı sözcüklerin anlamlarının ve referanslarının bağlamda ortaya çıktığını ve anlamın varoluşunun kişinin bilincinden bağımsız olan gönderge tarafından belirlendiğini ifade etmiştir (Özcan 2014: 48). Bu konuda Doğan Aksan ise, sözcüğe dair anlamı “dilde birer “gösterge” niteliğiyle yer alan, insanın dünya bilgisine dayalı birtakım belirleyicileri bulunan sözcüklerin belli bir bağlam ve belli bir konu içinde ilettikleri kavram” (Aksan 2006: 48) olarak tanımlamıştır. Sözcüğün anlamı, hem gerçekliğin özel bir dilsel yansıma biçimi olarak, hem ses bütünüyle kavram arasındaki ilişki olarak, hem de ses bütününe gerçeklik olgularına olan ilişkinliği olarak tanımlanmaktadır. Anlam, kavramla aynı sayılmaktadır veya dilsel işaretin vb.nin karakterine uygun olarak kavramın belirli bir değişimidir (Şmelev 1977: 55). A. İ. Smirnitki’nin tanımına göre sözcüğün anlamı, sadece anlamı ifade etmek, başka insanlara sözcüğü söylemek için değil; aynı zamanda sözcüğün ortaya çıkması, şekillenmesi, var

olması ve gelişmesi için gereklidir (Smirnitskiy 1955: 89'dan aktaran; Vasilyev 2009: 68). Bu bilgiler dâhilinde anlamın çok boyutlu bir kavram olduğu ve dilbilimsel anlambilim dâhilinde sözcüklerin anlambilimin temel araştırma konusu olduğu söylenebilir. Sözcükler bazında anlam kavramı, salt anlam ve bağlamda anlam kavramları üzerinde durulmuştur. Genel itibarıyla de anlamın belli bir bağlamda kullanılmasıyla ortaya çıktığı desteklenmiştir.

Sözcük anlambilimin temel konularından biri, anlam değişmeleridir. Sözcüğün anlam yapısı değişmeden kalmaz. J. Derrida bu durumu "anlamda istikrar yoktur", "anlam sabitlenemez" gibi söylemlerde bulunarak doğru anlam ya da mutlak anlamın söz konusu olamayacağını altını çizmiştir (Uçan 2008: 475). Bu bağlamda sözcüğün bazı yeni anlamları ortaya çıkarken, zamanla bazı anlamları yok olmaktadır. Anlam değişmeleri, "Bir göstergenin başlangıçta dile getirdiği kavramda bir daralma, bir genişleme belirmesi ya da aynı sözcüğün bir zaman sonra başka bir kavramı anlatır duruma gelmesidir" şeklinde ifade edilmiştir. Dildeki anlam değişmelerinin başka anlama geçiş dışında şu türleri de belirlenmiştir: Anlam daralması, özelleşmesi, anlam genişlemesi, genelleşme, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi (Aksan 2006: 88-90).

Rusça Savaş Söz Varlığında Anlamın Evrimi

Anlambilimin konusu, bilimsel bir disiplin olarak işaretlerin anlamının incelenmesidir. Rusça literatürde anlam, içerik planı (plan soderjaniya) ve içsel biçim (vnutrennyaya forma) olarak da adlandırılmaktadır (Novikov 1982: 5). Sözcüklerin anlambilimsel analizinin temel amacı, farklı dil birimlerinin anlam yapısının genel ve özel hatlarını ortaya koymaktır. Sentagmatik ve paradigmatik özelliklerinin birbirine bağlı olmasına dayalı olarak; sözcük anlamlarının tipolojisini çıkarmak, sözcüklerin tipik ve tabii işlevlerini ve bağlamla ilişkisini belirlemek, sözcük ve anlambilim dizgesinin temel kategorisinde, sözcük birimlerini birleştirmek için nesnel kriterleri bulmak, sözcüğün duygu değeri doğasını ifşa etmektir (Novikov 1982: 121-122). Savaş söz varlığı, halk içinde ve spesifik iletişim alanında kullanılan, farklı savaş kavramlarını yansıtan sözcük araçları dizgisi olarak tanımlanmıştır (Safarov 2015: 4). Savaş söz varlığının gelişimi ise, sadece bir dilde bulunan sözcüklerin artması anlamına gelmemekte, aynı zamanda bilindik sözcüklerin anlam dizisindeki değişiklikler, kullanım ve işlevindeki özelliklerinin değişimi anlamına da gelmektedir (Nikitina vd. 2016: 71). Bu bağlamda yeni sözcüklerin türemesiyle birlikte kimi sözcükler tamamen kullanımdan kalkarken, kimi sözcükler anlam kaymasına, anlam daralmasına ya da tam tersine anlam genişlemesine uğramıştır.

Anlam Kayması

Dil olgusunda sözcüklerin önceden yansıttığı ifadeden tamamen uzaklaşarak, yeni bir kavrama karşılık gelmesine anlam kayması denilmektedir (Sav 2003: 161). Anlam değişmesi olarak da kullanılan bu kavram, bir sözcüğün gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlama karşılık gelmesi olarak ifade edilmektedir (Korkmaz 1992: 10). Rusça savaş söz varlığında anlam kaymasına örnek teşkil eden sözcükler yer almaktadır.

Brigadir sözcüğü XVIII. yüzyıl Rus ordusunda albaydan üstte askerî rütbe (Ojegov 2006: 59) tuğbay anlamına gelmektedir. Bu unvan I. Pavel tarafından kaldırıldıktan sonra yönetici, kumanda eden anlamını koruyup askerî terim ifadesini kaybederek, yeni bir anlam kazanmıştır. *Brigadir*, çalışmadan sorumlu, yönetici, sosyal topluluğun öncü organizatörü anlamına gelmiştir. Çağdaş Rusçada *brigadir* sözcüğü istisnaî olarak çiftlik başkanı, esnaf başkanı olarak kullanılmaktadır. Askerî terim anlamını kaybetmiştir (Volotov 2014: 80).

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren F. Braun tarafından knez hizmetlisi olarak açıklanan (Fasmer 2009: 489) *dvoryanin* sözcüğü askerî anlamını kaybederek, bugün soylu anlamında kullanılmaktadır.

Eskiden askerî ve sivil çevrede belli bir konumu olan, nam sahibi kişi anlamına gelen *mu'* terimi (Sorokoletov 2009: 62), Çağdaş Rusçada koca ve olgun yaştaki adam anlamında kullanılmaktadır (Ojegov 2006: 481). Sözcük yeni bir anlam taşıyarak anlam kaymasına uğramıştır.

İlk önce ateş kusan silahın adını taşıyan *dragun* sözcüğü, daha sonra bu silahla donatılmış süvari anlamına gelmiştir (Fasmer 2009: 533). Anlam tamamen uzaklaşmasa da anlam kayması durumu ortaya çıkmıştır.

Eskiden *zemlya* sözcüğü herhangi bir ülkenin ordusu, askerî kuvvetleri, halk, ülke, devlet anlamında kullanılırken (Sorokoletov 2009: 87-88) Çağdaş Rusçada ülke, devlet anlamını koruyarak; ordu ve askerî kuvvetler anlamını kaybetmiştir. Ayrıca dünya, kara, yer, toprak gibi yeni anlamlar kazanmıştır (Ojegov 2006: 305).

Anlam Daralması

Sözcüğün anlamının daha özel bir hal almasına anlam daralması denilmektedir (Rubleva 2004: 56). Bir göstergenin önceden anlattığı nesne ya da devinimin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesidir (Aksan 2006: 90). Bir başka deyişle anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması, genel anlamdan dar bir anlama geçiş yapması (Vardar 2002: 20) olarak tanımlanmıştır. Anlam daralması parça bütünü; cins, türün yerini alarak gerçekleşmektedir (Guiraud 1984: 43).

Anlam daralması çerçevesinde anlam özelleşmesi de ele alınmaktadır. Kelimedeki anlamın özelleşmesi, kelimenin genel (geniş) anlamının kaybolmasının yanı sıra daha dar ve özel bir anlam ile değişmesi olarak tanımlanmaktadır (Ahmanova 1966: 437). Bir başka deyişle sözcük daha spesifik ve terim niteliğinde bir anlam kazanmaktadır. Rusça savaş söz varlığında anlam özelleşmesine ilişkin örnekler mevcuttur.

Rusça savaş söz varlığında *marşal* sözcüğü anlam daralmasına örnek teşkil etmektedir. *Marşal* kelimesi eskiden Rusçada çok anlamlıydı. Sözcük, Kadim Slavcada toplumda yüksek bir statüye sahip olan ve krala yakın olan kişi anlamında kullanılmıştır. Bu anlama paralel olarak bir diğer anlamı ise törenlerde, düğün kutlamalarında, ziyafetlerde vs. başkişidir. Çağdaş Rusçada *marşal* sözcüğü sadece mareşal anlamında askerî terim olarak kullanılmaktadır. Diğer anlamları eskidir (Volotov 2014: 55-58). Enternasyonel bir sözcük olan mareşal dilin kelime hazinesinin zenginleşmesiyle birlikte spesifik bir anlam kazanmıştır.

Marşal sözcüğü aynı zamanda anlam iyileşmesine örnektir. Anlam iyileşmesi, sözcüğün eskiye nazaran daha iyi bir anlam kazanmasıdır. Bu durum için anlam iyileşmesi, anlam güzelleşmesi ve anlamın soylulaşması ifadeleri de kullanılmaktadır (Sav 2003: 163). Bu bağlamda Olcas Suleymanov, *Yazı'nın Dili* adlı eserinde mareşal sözcüğünün ilk olarak seyis, çoban anlamına geldiğini belirtmiştir. Günümüzde İtalya'da, onbaşılardan mareşal olarak adlandırıldığını, Fransa'da ise mareşalın en yüksek rütbe olduğunu belirterek, sözcüğün farklı dillerde değişik anlamlara geldiğini de göstermiştir (Suleymanov 2001: 223). Dolayısıyla sözcük eskiden seyis, çoban anlamında kullanılırken; bugün mareşal anlamında kullanılmasıyla anlam iyileşmesi yaşamıştır.

Anlam daralmasına bir başka örnek ise eskiden meydan savaşı, askerî kamp ve imgesel olarak kahramanca davranışların yeri anlamında kullanılan *polçişçe* sözcüğüdür

(Sorokoletov 2009: 48). Çağdaş Rus dilinde, büyük düşman ordusu anlamında kullanılmaktadır (Ojegov 2006: 546). Sözcük, eskiden üç anlamda kullanılırken; şimdi sadece düşman ordusu anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda askerî terim özelliğini kaybetmesi de yeni bir anlama karşılık gelmesiyle anlam kaymasına da örnek teşkil etmektedir.

Opolçenie sözcüğü eskiden silahlandırma, ordu ve güçler, savaş olmak üzere üç anlamda kullanılmıştır. XVII. yüzyılın sonunda genel itibariyle orduyu ifade etmek için Fransızca *armee* veya Almanca *armee* den alıntılanan *armiya* sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte *opolçenie* gönüllü ordu anlamını kazanmıştır (Sorokoletov 2009: 172-173). Eskiden üç anlamda kullanılan sözcük, bugün gönüllü ordu ve Çarlık ordusunda askerî hizmette olmayan, yaşından dolayı yedekten çıkan kişilerden oluşan ordu ihtiyatı (Ojegov 2006: 443) olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Eskiden ordu anlamında kullanılan sözcüğün bugün gönüllü ordu anlamına gelmesi anlam özelleşmesi yaşandığını göstermektedir.

Kadim Rusçada *polk* terimi ordu ve silahlı güç anlamında kullanılmıştır. Sözcük aynı zamanda nadir de olsa askerî sefer ve meydan savaşı anlamına da gelmiştir. Bu kullanımların dışında kalabalık anlamını da taşımıştır (Sorokoletov 2009: 39-44). Daha sonra *polk* sözcüğü yerini savaş anlamına gelen *voyna* sözcüğüne bırakarak -ordu ve savaş, meydan savaşı- en eski iki anlamını kaybetmiştir (Sorokoletov 2009: 148). Bu bağlamda Çağdaş Rusçada alay ve kalabalık anlamında kullanılan *polk* sözcüğü (Ojegov 2006: 739) anlam daralmasına uğramıştır.

Partizan sözcüğü yabancı istilacılara ve iç devrimcilere karşı askerî harekâtlar yürüten, gönüllü olarak mücadele eden kişiler (Boyarskiy 2001: 12) ve bir şeyin ilk taraftarlarından biri anlamında kullanılmıştır. İkinci anlamı kullanımdan çıkmıştır (Volotov 2014: 87). Taraftar anlamını kaybetmesiyle sözcük terim niteliğinde bir anlam kazanarak anlam özelleşmesine uğramıştır.

Soderjatel' sözcüğü, özel bir hazırlığa sahip olan ve herhangi bir birlikten, belli başlı malzemelerin, eşyaların vb. alımı ve tesliminden sorumlu, gemide hizmet yapan astsubay anlamında kullanılmıştır. Sözcük askerî kullanım alanı dışında, bir müessesenin, dükkânın patronu, sahibi anlamını da taşımıştır (Belovinskiy 2007: 637). Çağdaş Rusçada sadece *bir şeyin sahibi* anlamında kullanılmaktadır (Ojegov 2006: 729). Askerî anlamından uzaklaşarak anlam daralmasına maruz kalmıştır.

Anlam Genişlemesi

Anlam genişlemesi, anlam daralmasının tersine, başlangıçta bir nesnenin, bir varlığın, bir eylemin bir bölümü ya da türünü anlatırken; zamanla onların bütünü anlatır duruma gelmesini ifade etmektedir (Aksan 2006: 90-91). Bir başka deyişle sözcüğün ilk anlamına göre daha geniş ve yeni anlamlar yüklenmesidir (Kerimoğlu 2017: 209). Sözcüğün anlamının daha genel bir ifade almasıdır (Rubleva 2004: 56). Anlam daralmasının tersine anlam genişlemesi, bütünü, parçanın; türün ise cinsin yerini alması şeklinde ifade edilebilir (Guiraud 1984: 43).

Rusça savaş söz varlığı kapsamında anlam genişlemesine örnek *avangard* sözcüğüdür. I. Petro döneminden itibaren kullanılan sözcük ileri hat müfrezesi anlamına gelmektedir (Fasmer 2009: 58). Sözcüğün 1840 - 1860'lı yıllarda bir sosyal grubun öncü kolu anlamı da ortaya çıkmıştır (Şanskiy vd. 1971: 22). Askerî anlamda nadiren kullanılmakla (Volotov 2014: 119) birlikte her iki anlamda kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır.

Rusça savaş söz varlığında anlam genişlemesine uğrayan bir başka sözcük, bölüğü komuta edebilen askerî rütbenin adı, yüzbaşı anlamına gelen *kapitan* dır (Belovinskiy 2007: 264). Çağdaş Rus dilinde sözcük birden çok anlama gelmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında deniz kuvvetlerinin gelişmesiyle birlikte *kapitan* sözcüğü sadece kara kuvvetleri ordusunda değil, aynı zamanda deniz filosunda da kullanılmaya başlanmıştır. Sözcük daha sonra yeni bir anlam kazanmıştır (Volotov 2014: 66). Yönetici anlamını koruyup geminin başındaki kişi kaptan, aynı zamanda küçük bir grubun çoğunlukla spor takımının başındaki kişi anlamında kullanılmaktadır (Yepişkin 2010: 2053). Dolayısıyla sözcük anlam genişlemesi yaşamıştır.

Anlam genişlemesine son olarak *kinjal* sözcüğü örnek verilebilir. Dürtücü-kesici soğuk silah, hançer anlamına gelen *kinjal* sözcüğü (Belovinskiy 2007: 279), Post Sovyet döneminde *savunma füzesinin* adı olmuştur. Dolayısıyla sözcük mevcut anlamını koruyarak ve yeni bir anlam daha yüklenerek anlam genişlemesine uğramıştır (Erdoğan 2019: 352).

Sonuç

Tüm coğrafyada olduğu gibi Rusya'da da askerî ve savaş alanında yaşanan teknolojik, siyasi ve kültürel gelişmeler dilin savaş söz varlığını zenginleştirmektedir. Dünden bugüne Rusya tarihinin belli dönemlerinde askerî bağlamda yaşanan gelişmeler sonucunda yeni sözcüklerin türemesi ve alıntı sözcüklerle savaş söz varlığının zenginleşmesinin yanı sıra var olan savaş sözcüklerinde yaşanan anlam değişimleri de dilin evrilmesine katkı sunmuştur.

XI. ve XIV. yüzyılları arasında askerî terminoloji ve uzmanlıklarına göre savaşçıların adlandırılması bağlamında savaş söz varlığı zengin değilken, XVI. yüzyılın ortalarına doğru savaşçıların mesleklerine göre ayrılmasında belirgin değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişiklikler -savaşçıların uzmanlıklarına göre ayrılması, sözcüklerin anlam alanlarının daralmasıyla terim niteliğinde, spesifik yeni anlamlar kazanmış olması; sözcük ve terimlerin savaş terminolojisine aktif olarak yerleşmesi, var olan sözcüklerin pasif sözlükten çıkmış olması; bazı sözcüklerin veya kelime gruplarının üslup özelliklerinin değişmesi; yeni kavramların ortaya çıkmasına karşılık olarak yeni sözcük ve terimlerin ortaya çıkması- olmak üzere birkaç temel tipte toplanmıştır (Sorokoletov 2009: 213). Orduda yapılan reformlar sonucunda yeni sözcükler türeyerek savaş söz varlığı zenginleşmektedir. İhtiyaçları karşılamadığından kaldırılan askerî birlikler ve meslekler ise savaş söz varlığında arkaik sözcük olarak kalmaktadır. Bu değişim doğrultusunda, anlam kayması kapsamında eskiden tuğbay anlamına gelen *brigadir* sözcüğünün günümüzde yönetici anlamına geldiği; eskiden knez hizmetlisi anlamına gelen *dvoryanın* sözcüğünün bugün soylu anlamına geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca eskiden askerî ve sivil çevrede bir konumu olan kişi anlamına gelen *muj* sözcüğünün bugün koca ve olgun yaştaki adam anlamına geldiği; eskiden ateş kusan silah anlamına gelen *dragun* sözcüğünün daha sonra bu silahla donatılmış asker anlamını taşıdığı; önceden ordu, askerî kuvvetler, ülke, devlet anlamında kullanılan *zemlya* sözcüğünün bugün yer, dünya, kara, toprak, ülke ve devlet anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eskiden meydan savaşı, askerî kamp ve kahramanlık olaylarının yeri anlamında kullanılan *polçişçe* sözcüğünün bugün büyük düşman ordusu anlamında kullanıldığı; eskiden silahlandırma, ordu ve güçler, savaş olmak üzere üç anlamda kullanılan *opolçenie* sözcüğünün bugün gönüllü ordu ve ordu ihtiyatı anlamında kullanıldığı; Kadim Rusçada ordu, silahlı güç, askerî sefer ve meydan savaşı anlamında kullanılan *polk* sözcüğünün bugün alay ve kalabalık anlamında kullanıldığı tespit edilerek anlam daralması ve

özelleşmesi yaşayan sözcükler belirlenmiştir. Anlam daralması çerçevesinde incelenen *marşal* sözcüğünün aynı zamanda anlam iyileşmesine örnek olduğu sonucuna varılmıştır. Eskiden seyis, çoban anlamına gelen sözcüğün bugün mareşal anlamında kullanılmasıyla anlam iyileşmesine; önceden krala yakın kişi aynı zamanda düğün ve törenlerde başkışı anlamında kullanılan sözcüğün günümüzde sadece mareşal anlamında kullanılmasıyla da anlam daralmasına örnektir.

Anlam genişlemesine örnek olarak *kapitan* ve *kinjal* sözcüğüne rastlanmıştır. Yüzbaşı anlamına gelen sözcük, deniz ordusunun gelişmesiyle birlikte sadece kara kuvvetleri ordusunda değil; deniz filosunda da kullanılmıştır. Ayrıca geminin başındaki kişi, kaptan ve spor takımının başındaki kişi anlamını da kazanmıştır. Eskiden sadece hançer anlamında kullanılan *kinjal* sözcüğünün, bu anlamını koruyarak günümüzde aynı zamanda savunma füzesinin de adı olmuştur.

Kadim bir geçmişe sahip olan Rusça savaş söz varlığında önemli ölçüde anlam değişmelerinin yaşanmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte anlam daralmasına uğrayan sözcüklerin anlam kayması ve genelleşmesine göre daha yoğun olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun askerî ve savaş bağlamında teknolojik, siyasi ve kültürel gelişmelerle doğru orantılı olarak savaş söz varlığının zenginleşmesi neticesinde eskiden çok anlamlı olan sözcüklerin spesifik ve terim niteliğinde bir anlam kazanmasıyla aynı zamanda sözcüğün diğer anlamlarını ifade eden yeni kelimelerin türemesiyle açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- AHMANOVA, O. S. (1966). *Slovar' Lingvističeskih Terminov*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- AKAD, M. T. (2011). *Modern Savaşın Temel Kavramları*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- AKSAN, D. (2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- BABENKO, L. G. (2008). *Leksikologiya Russkogo Yazıka*. Yekaterinburg: Ural'skiy Gosudarstvennıy Universitet im. A.M. Gor'kogo.
- BELOVINSKIY, L. V. (2007). *İlyustrirovannıy Entsiklopediçeskiy İstoriko- Bitovoy Slovar' Russkogo Naroda XVIII- Naçalo XX v*. Moskva: Eksmo.
- BOYARSKIY, V. (2001). *Partizanı i Armiya. İstoriya Uteryannıh Vozmojnostey*. Minsk: Harvest, Moskva: AST.
- ERDOĞAN, H. (2019). *Ruşçada Savaş Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- FASMER, M. (2009). *Etimologiçeskiy Slovar' Russkogo Yazıka*. C. 1, Moskova: Astrel'.
- GUIRAUD, P. (1984). *Anlambilim*. (çev. Berke Vardar). Ankara: Kuzey Yayınları.
- KERİMOĞLU, C. (2017). *Genel Dilbilime Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- KOCAMAN, A. (1992). "Anlambilim Sorunları". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 3: 87-92.
- KORKMAZ, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LYONS, J. (2005). "Sözdizim, Anlambilim ve Edimbilim". *Terimden Anlama İçinde* (ed. Mustafa Durak). İstanbul: Multilingual: 59-63.

- NIKITINA, N. G. vd. (2016). "Voennaya Leksika i Frazeologiya Russkogo Yazıka". *Problemi Modernizatsii Sovremennogo Vısşego Obrazovaniya: Lingvistiçeskie Aspekti* (20 Maya 2016). Moskva: İzdatel'stvo İppolitova: 70-74.
- NOVIKOV, L. A. (1982). *Semantika Russkogo Yazıka*. Moskva: Vısşaya Şkola.
- OJEGOV, S. İ. (2006). *Slovar' Russkogo Yazıka*. Moskva: Oniks.
- ÖZCAN, Z. (2014). *Dil Felsefesi-I*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- RUBLEVA, O. L. (2004). *Leksikologiya Sovremennogo Russkogo Yazıka*. Vladivostok: İzdatelstvo Dalnevostoçnogo Universiteta.
- SAFAROV, R. T. (2012). *Voennaya Leksika v Tatarskom Yazıke*. Kazan: Institut yazıka, literaturı i iskusstva im. G. İbragimova Akademii Nauk Respubliki Tatarstan. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- SAV, B. (2003). "Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1/23: 147-166.
- SOROKOLETOV, F. P. (2009). *İstoriya Voennoy Leksiki v Russkom Yazıke (XI-XVII vv.)*. Moskva: Nauka.
- SULEYMANOV, O. (2001). *Yazının Dili*. (çev. A. Acaloğlu). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ŞANSKIY, N. M. vd. (1971). *Kratkiy Etimologičeskiy Slovar' Russkogo Yazıka*. Moskva: Prosveşçeniye.
- ŞMELEV, D. N. (1977). *Sovremenniy Russkiy Yazık*. Leksika. Moskva: Prosveşçeniye.
- UÇAN, H. (2008). "J. Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm". *Hece Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Modernizmden Postmodernizme*. Özel Sayı 138-139-140: 467-489.
- UĞUR, N. (2014). *Anlamın Bulanık Sularında*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- ÜÇOK, N. (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. İstanbul: Multilingual.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual
- VASILYEV, L. M. (2009). *Sovremennaya Lingvistiçeskaya Semantika*. Moskva: Librokom.
- VINOGRADOV, V. V. (1947). *Russkiy Yazık. Grammatičeskoe Uçenie o Slove*. Moskva, Leningrad: Uçpedgiz.
- VOLOTOV, D. A. (2014). *Batal'naya Leksika Frantsuzskogo Proishojdeniya v Russkom Yazıke Pervoy Polovini XIX Veka (Na Materiale Romana- Epopei L. N. Tolstogo " Voyna i Mir")*. Yaroslav: Kostromskoy gosudarstvenniy universitet imeni N.A. Nekrasova, Kafedra Russkogo Yazıka FGBOU VPO. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- YEPIŞKIN, N. İ. (2010). *İstoriçeskiy Slovar' Gallitsizmov Russkogo Yazıka*. Moskva: ETS.